

STARI ZANATI U FUNKCIJI IZRADE SUVENIRA

VLADA CRNE GORE
Ministarstvo kulture

STARI ZANATI U FUNKCIJI IZRADE SUVENIRA

BAR, 2019.

VLADA CRNE GORE
Ministarstvo kulture

Izdavač: Biznis start centar Bar (BSC Bar), Bar, Crna Gora

Autorke: Olja Fatić, Vesna Markoč

Urednica: Ivana Tomašević

Prevod na engleskom jeziku: Abby Davis

Lektorka za engleski jezik: Milica Mirković

Dizajn i grafička obrada: Neda Popović

Štampa: 3M Makarije, Podgorica

Tiraž: 300

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna biblioteka Crne Gore, Cetinje

Biznis start centar Bar – Sva prava zadržana. Sadržaj publikacije može se slobodno koristiti ili umnožavati u nekomercijalne svrhe, pod uslovom da svako takvo reprodukovanje bude praćeno naznakom da je izvor podataka BSC Bar.

UVOD

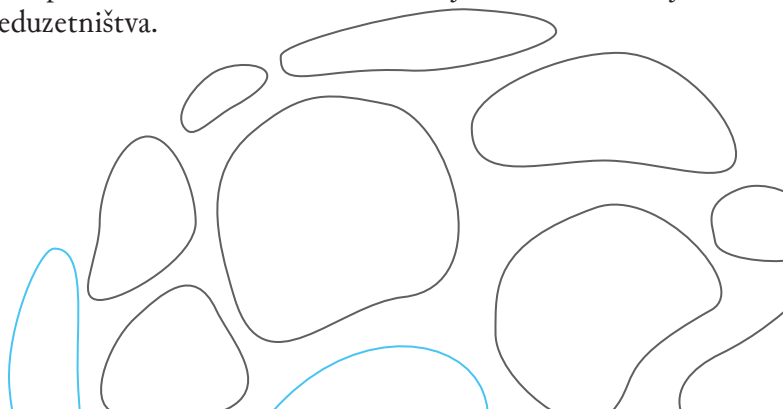
Pred čitaocima je publikacija koja će ukazati na raznolikost istorijskih tokova u kojima je nastajala kulturna baština Crne Gore i predstaviti najznačajnije zanate koji su pratili razvoj crnogorskog društva, a koji se mogu danas primjenjivati u svojstvu suvenira.

Zanatstvo u Crnoj Gori svoj pun zamah razvoja ostvaruje za vrijeme turske vladavine pa stoga ne čudi da riječ “zanat” vuče korjene iz balkanskog turcizma, arapskog je porijekla (san’at) i označava vještinu ili znanje ručnog rada. Produkti zanata su unikatni i za njihovu izradu se najčešće koriste jednostavni alati. Osnovna karakteristika zanata je upotreba narodnih znanja, starih tehnologija, uz uvijek poželjnu (ili neophodnu) stvaralačku kreativnost zanatlije. Na taj način izrađuju se sasvim unikatni predmeti od: drveta, metala, tekstila, gline, kamena, voska, biljaka,... Zanatski proizvodi se koriste u svakodnevnom životu: izrada oružja, nakita, metalnog i glinenog posuđa, izrada čamaca i brodova, pletenje korpi, muzički instrumenti, ikonopisi, unikatne rukotvorine iz domaće radinosti, suveniri.

Razvoj zanatstva je osnažio trgovinu u Crnoj Gori, naročito u većim mjestima, sve do druge polovine 19. vijeka, kada značajno slabi i skoro odumire, usljed razvoja industrijske proizvodnje.

Danas su sajmovi jedina prilika da se osvijetle različiti zanati i radionice specifičnih proizvoda.

Ovom publikacijom želimo da podsjetimo na stare zanate, posebno da ohrabrimo sve one kojima bi izrada umjetničkih rukotvorina mogla da bude i trajni izvor prihoda. Izrada suvenira korišćenjem starih zanata je značajan potencijal razvoja ženskog i socijalnog preduzetništva.

ISTORIJA ZANATSTVA U CRNOJ GORI

Različiti kulturni slojevi koje sriječemo na području Crne Gore, počevši od praistorijske epohe, zatim ilirskog i helenističkog perioda, Rima i ranog hrišćanstva, preko Vizantije, Slovena, perioda samostalnosti, Venecije i Turske, pa sve do kraja XX vijeka svjedoče o razvoju zanata i umjetničkog izraza na ovim prostorima.

Prvi pisani historiografski podaci govore da je u Kotoru, još u 14. vijeku i normativno bilo regulisano zanatstvo, što istovremeno govori o stepenu njegovog razvoja, kao i o značaju zanatstva u tom kraju.

Pojedini zanati osnovani na prastarom iskustvu bili su važna privredna grana naših starih urbanih naselja i dodatni izvor prihoda stanovništva. Ovo nasljeđe prešlo je iz srednjeg vijeka u islamizirano društvo koje je dalo značajnu crtu u razvoju čaršijskih esnafa. Dolazak Turaka u naše prostore, značio je i pojavu novih zanata: terzijski, filigranstvo, kujundžijski, kazandžijski, potkivački, bravarski, tabački i ćurčijski, sapundžijski, sabljarski, ćumurdžijski itd.

1903. godine osnovano je prvo **Društvo za potpomaganje i razvoj zanatstva u Crnoj Gori**, jer je promjena socio-kulturoloških, ali i ekonomskih uslova dovela do potrebe da se zanatstvo u Crnoj Gori jača od strane države. Nedavno je osnovano društvo sa istim imenom, sa namjerom da oživi brojne stare zanate, koji mogu značajno pomoći razvoju turizma, poljoprivrede i drugih privrednih grana, ali i sa namjerom da ojača ugroženi položaj rijetkih zanatlija u Crnoj Gori.

Poređenje sa regionom govori da je u Crnoj Gori zanatstvo bilo najlošije razvijeno, zbog brojnih ratova i loših ekonomskih uslova. Rijetki zanati koji su bili od značaja za borbe, kao što su izrada oružja, te potkivački zanat, bili su razvijeni u urbanim sredinama, kao i zanati koji su se bavili izradom oruđa za poljoprivredu. Osim toga, postoje arhivski zapisi da je u periodu vladavine dinastije Petrović, Crna Gora bila poznata po ranarima (ljudima koji uspješno liječe rane), kao i po izradi korisnih melema.

Stepeni razvoja i učenja zanata su: **šegrt, kalfa i majstor**. Zanat su izučavala djeca sa sela i sinovi majstora, koji su željeli razviti porodični biznis. Šegrtovanje je najčešće trajalo tri godine i nije bilo plaćeno. Nakon završenog šegrtskog staža, majstori su im davali uvjerenja o stručnoj spremnosti, vladanju, kao i dužini vremena provedenoj na izučavanju zanata, a onda su polagali ispit za kalfu. Ispit je imao usmeni dio i odnosio se na pitanja iz teorije zanata (vrste sirovina, vrste alata i rukovanje njima, opis procesa prerade, izrade, ... a za praktični dio ispita šegrt je morao izraditi "probu", odnosno određeni proizvod, te tako

pokazati stečena znanja i vještine. Nakon položenog ispita dobijao je zvanje kalfе i najčešće ostajao kod istog majstora, ali je u ovoj fazi njegov posao bio plaćen. Za dobijanje majstorskog zvanja, kalfa je morao imati najmanje četiri godine tog staža i biti punoljetan. Često se dešavalo da majstori produžuju staž svojim kalfama i odlažu polaganje majstorskog ispita, jer su im tako postajali direktna konkurencija. Dešavalo se da je radno vrijeme kalfi bilo čak po 16 ili 18 sati. Položen majstorski ispit je značio i dobijanje zvanja majstora, uz majstorsko pismo sa esnafskim pečatom i ovjerom policije. Tek tada se sticalo pravo da se samostalno obavlja zanat.

ZAKONODAVNI OKVIR ZA OBLAST ZANATSTVA

Oblast zanatstva definisana je, prije svega, kroz „**Zakon o zanatstvu**“ (“Sl. list Crne Gore”, br. 54/09 od 10.08.2009, 64/09 od 22.09.2009, 40/11 od 08.08.2011.) kojim se uređuju uslovi za obavljanje zanatske djelatnosti i druga pitanja od značaja za zanatsku djelatnost, kao i kroz navedena podzakonska akta:

- **Pravilnik o minimalno-tehničkim uslovima** koje moraju ispunjavati poslovne prostorije, oprema i sredstva za obavljanje zanata (“Sl. list Crne Gore”, br. 76/10 od 23.12.2010.),
- **Pravilnik o načinu vođenja i sadržini registra lica koja se bave zanatskom djelatnošću** (“Sl. list Crne Gore”, br. 17/10 od 01.04.2010.),
- **Pravilnik o utvrđivanju zanata koji se mogu obavljati u stambenim prostorijama** (“Sl. list Crne Gore”, br. 37/11 od 29.07.2011.),
- **Odluka o utvrđivanju zanata, djelatnosti sličnih zanatu i liste jednostavnih i složenih zanata** (“Sl. list Crne Gore” 63/2010.).

Ovakav zakonodavni okvir stvara prostor za podsticanje preduzetničke inicijative i obezbjeđuje efikasne instrumente za obavljanje zanatske djelatnosti. Eliminisanje administrativnih barijera, uz jasan legislativni okvir i druge mjere koje Ministarstvo ekonomije preduzima, daju vidljive rezultate, ali postoji još prostora za unaprijeđenje istih.

PODJELA I VRSTA ZANATA

Zanatsku djelatnost možemo podijeliti u četiri osnovne kategorije i to:

Umjetnički zanati – Glavna osobenost ovih zanata je visoka estetska vrijednost proizvoda i u dobroj mjeri utiču na scenu savremenog umjetničkog dizajna. Primjeri: slikanje na staklu, keramici, drvetu, kamenu... umjetnička izrada nakita od metala i sl.

Tradicionalni zanati – Najveći dio ovih zanata je do danas iščezao. U ovu kategoriju svrstavamo tradicionalnu izradu predmeta, zatim zanate koji su usko vezani za život na selu, djelimično i tehnologije pripreme pojedinih prehrambenih proizvoda. Primjeri: lončarski, jorgandžijski, sabljarski, ćumurđžijski itd.

Domaća radinost – U prošlosti ova vrsta zanata se odnosila na izradu tekstilnih predmeta za potrebe domaćinstva, a manje za potrebe tržišta. U novijem periodu ova vrsta zanata se ponovo tržišno aktualizuje u službi turističke usluge. Primjeri: tkanje, vez, heklanje, pletenje, izrada narodnih nošnji.

Uslužne djelatnosti – Ova vrsta zanata je prisutna u svim već navedenim kategorijama. Prevažodno podrazumijeva popravke i održavanje prethodno proizvedenih predmeta u okviru istog zanata. Takođe postoje i isključivo uslužne djelatnosti kao što su berberski zanat, obučarski i sl.

Rijedak je slučaj da pojedinačni zanat pripada isključivo jednoj kategoriji, već se obično prožima sa ostalim djelatnostima. Na primjer: tkanje je dijelom tradicionalni zanat, a dijelom umjetnički u savremenom smislu riječi. Sa druge strane, izrada pojedinih predmeta i proizvoda iziskuje korišćenje više zanatskih tehnika.

Prepoznavanje i prenošenje zanatskih vještina sprovodi se formalnom i neformalnom edukacijom najčešće u privatnom sektoru. Tako su pojedini zanati pronašli put do tržišta u službi turističke ponude odnosno izrade suvenira.

TKANJE

Tkanje je izrada tkanine ukrštanjem niti osnove (uzdužne niti) i potke (poprečne niti) na razboju. Bogato tkačko stvaralaštvo Crne Gore može se pratiti od neolitskih kultura do savremenih urbanih sredina. Za izradu prediva koristile su se sirovine životinjskog i biljnog porijekla: vuna, konoplja, lan, žuka, niti svilene bube, pamuk... Svaka od ovih sirovina zahtijevala je svoj proces prerade od vlakna u nit. Tkačka praksa u Crnoj Gori je bila razvijena naročito na sjeveru, a predmeti su se radili uglavnom od vunениh niti. Tkanje ćilima ističemo kao vrstu umjetnosti, ali i kao značajnu mogućnost za unaprijeđenje ženskog i socijalnog preduzetništva.

Biborski ćilimi su od 2016. godine dio nematerijalne baštine Crne Gore.

Nada Roćenović se bavi tkanjem i za izradu svojih proizvoda prati tradiciju, ali i trendove. “Do nedavno su iz starinskih škrinja izbacivani divni predmeti od prirodnih materijala da bi se zamijenili sintetičkim tepisima, prekrivačima, ogrtačima... Srećom, posljednjih godina su kreativne žene krenule u obrnutom smjeru, vraćaju se tradiciji. Ponovo se stvara i njeguje zanos koji ručno tkanje, ovo predivno umijeće, pretvara u umjetnost. Interesovanje raste, posebno kod mladih i nezaposlenih žena koje u ovom zanatu vide mogućnost zarade. Ponosna sam što sam prva u Baru savladala vještinu tkanja i pokazala da je kuća ljepša, a garderoba ekskluzivnija sa divnim tkanim detaljima. U svakom komadu utkala sam sebe, svoju kreativnost, osjećanja... Upravo ovo moje proizvode čini osobenim i daje im posebnu draž”, kaže Nada.

VEZ

U našem narodu vez je bio vrlo važan i čest način ukrašavanja odjeće i tekstilnih predmeta koji su se koristili u domaćinstvu. Datira još od 6. vijeka, što ukazuje da je jedan od najstarijih zanata iz domaće radinosti. U literaturi je zabilježeno da se crnogorski vez razvio u 17. vijeku. Interesantan je jer se radi o posebnoj dvostranoj tehnici šivenja veza koja daje jedinstveni izgled pletenice. U engleskom jeziku se naziva Montenegrin Stitch ili Montenegrin Cross Stitch. Takođe, **Crnogorski zlatovez** predstavlja jednu od pet najznačajnijih svjetskih tehnika ukrštenih vezova.

Lirije Popović je naučila da veze i hekla još kao dijete, s obzirom na to da je ovaj zanat veoma popularan u Ostrosu, mjestu u kojem živi. “Heklala sam i vezla za svoje potrebe. I dan danas redovno vezem i heklam jer me ovaj posao ispunjava i relaksira”, kaže Lirije. Svoje radove izlaže na sajmovima i prodaje najviše mještanima koji su se odselili u inostranstvo, iz razloga što heklani i vezeni stolnjaci, miljei i sl. bude kod njih nostalgičnost i vraćaju ih tradiciji.

TERZIJSKI ZANAT ILI IZRADA NARODNIH NOŠNJI

Terzijski zanat je u Crnoj Gori bio razvijen u rijetkim urbanim sredinama, a zadržao se i nakon propasti osmanlijskog carstva. Za izradu muške i ženske nošnje koristili su se vrlo skupi uvezeni materijali: svila, kadifa, čoja, atlas, pliš,... Nakon šivenja, nošnja je ukrašavana svilenim gajtanom i zlatovezom. Crnogorska nošnja se smatra najbogatijom i najsloženijom nošnjom u regionu. Danas ima tek nekoliko terzija u Crnoj Gori, uglavnom su to porodični biznisi koje nose žene, a najveće interesovanje za njihov rad pokazuju Crnogorci/ke iz dijaspore, te kulturno-umjetnička društva koja se bave folklorom. Ovaj zanat tek treba valorizovati u svrhu izrade specifičnih i originalnih crnogorskih suvenira.

Vesna Tomanović zajedno sa svojom sestrom Ljiljanom Marojević izrađuje narodne crnogorske košulje. Ove dvije preduzetnice posjeduju tridesetogodišnje iskustvo u krojačko-šnajderskim poslovima, pa su došle na ideju da svoje znanje i vještine iskoriste i u svrhu izrade suvenira, tradicionalnog crnogorskog odjevnog predmeta. Tako su 2006. godine izradile prve crnogorske košulje i odmah su našle kupce. Od svile i pamuka izrađuju dvije vrste košulja: narodnu crnogorsku košulju i stilizovanu crnogorsku košulju, ali i druge vrste proizvoda sa zlatovezenim crnogorskim motivima, kao što su: tobolac, nakit, futrole za naočare, pojasevi, torbice i nakit.

HEKLANJE

Heklanje je izrada predmeta od konca ili vunice. Heklanje vunicom se koristi za izradu kapa, marama i šalova. Heklanjem koncem dobijaju se: čipke za npr. narodnu nošnju, posteljine i prekrivače, miljei, stolnjaci, zavjese. Neophodan pribor za heklanje je igla (hekljica) i konac. Osnovno pravilo je da tanji konac traži tanju hekljicu i obrnuto. Tanje hekljice su napravljene od čelika i koriste se za tanji konac, dok se deblje aluminijumske hekljice koriste za deblji konac ili vunicu. Savremeni izvori informacija u vidu različitih društvenih mreža umnogome olakšavaju i ubrzavaju proces učenja ove vještine. Nekada su žene ovu tehniku uglavnom koristile za izradu stolnjaka, miljea, zavjesa..., dok danas ova tehnika pronalazi svoju primjenu i u izradi različitih proizvoda kao što je nakit, igračke za djecu i sl.

Ana Milosavljević je završila Srednju likovnu školu na Cetinju i bavi se izradom predmeta u različitim tehnikama primijenjene umjetnosti, ali najviše je posvećena tehnici heklanja, odnosno izradi heklanih igračaka. Tehniku heklanja naučila je od svoje bake sa kojom je još kao mala heklala predmete za pokušavo: stolnjake, čipkane nadstolnjake i sl. “Sa hekljicom koju mi je baka poklonila danas izrađujem igračke veselih boja i različitih oblika. Svjesna sam da moje igračke uvijek razvesele najmlađe, i to mi pričinjava posebnu radost, dok mi ujedno ovaj mali biznis pomaže u održavanju šestočlane porodice”, otkriva Ana.

PLETENJE

Pletenje je sigurno jedan od najstarijih ručnih radova, jer se ova zanatska tehnika koristila za izradu odjeće i različitih predmeta. Za pletenje je neophodno imati: igle (dvije ili pet, u zavisnosti šta se želi isplesti), konac ili vunicu, šemu (mustru) i strpljenje. Kao i kod heklanja, debljina igala odgovara debljini vunice ili konca. Stepenn zatezanja vunice se bira prema tome da li se želi dobiti sabijeno/gusto ili rupičasto pletivo. Nekada je pletenje imalo široku primjenu u izradi odjevnih predmeta kao što su čarape, šalovi, rukavice, kape, prsluci, džemper... Ovi odjevni predmeti su se izrađivali uglavnom od vune kako bi štitili od hladnoće. Danas na sjeveru Crne Gore postoji nekoliko ženskih biznisa koji njeguju tradiciju proizvodnje pletenih odjevnih predmeta korišćenjem tradicionalnih materijala i tradicionalnih boja. Najpoznatija među ovim biznisima je NVO Šarenica iz Pljevalja koja okuplja samohrane majke i druge teško zapošljive kategorije stanovništva i uči ih starim vještinama pletenja, heklanja i tkanja.

GRNČARSKI ZANAT

Na balkanskom tlu postoje različite tehnike obrade gline. U etnološkoj literaturi pominju se četiri: grnčarija rađena rukom, grnčarija rađena na ručnom kolu, grnčarija rađena na nožnom kolu i grnčarija rađena iz kalupa. Prva tri načina izrade grnčarije egzistiraju paralelno na našim prostorima i vjerovatno su nastale pod uticajem Vizantije. Oko sredine 19. vijeka počinje da se primjenjuje izrada grnčarije iz kalupa, koja je danas više zastupljena u odnosu na prethodne tri tehnike. Posljednjih decenija grnčarstvo se pojavljuje više u svrhu izrade suvenira, te povratka starim, zdravim načinima spremanja hrane. U Muzeju u Starom Baru (prostor nekadašnje carinarnice) postoji muzejska kolekcija keramike iz šestog i sedmog vijeka prije nove ere.

Branka Đalac se bavi izradom suvenira od keramike. “Svoj hobi, sada već biznis, pokrenula sam prije 15 godina, zahvaljujući svojoj prijateljici kod koje sam radila. Iz dana u dan gradila sam svoj put, iznova usavršavala tehnike, boje, oblike, pokrete, metode pečenja i glaziranja..., tako razvivši prepoznatljiv stil po kojem se moji suveniri izdvajaju u odnosu na druge. Čak i među samim mojim predmetima istog oblika, svaki je priča za sebe, razlikuje se u makar nekoliko poteza, linija i detalja. Upravo u tome i jeste ljepota i vrijednost ručnog rada”, ističe Branka.

SAPUNDŽIJSKI ZANAT

Riječ *sapo* (latinska riječ za sapun) prvi put se pojavljuje u djelu “Poznavanje prirode” (Historia Naturalis) Plinija starijeg, koje između ostalog opisuje proizvodnju sapuna od loja i pepela. U proizvodnji sapuna razlikujemo: hladni proces i topli proces. Dobijen sapun se može izliti u obliku dugačkih kvadara (šipki) koji se sijeku u pojedinačne komade, ili se izliva u kalupe koji već daju gotove pojedinačne komade sapuna. Prema raspoloživim podacima prvu fabriku sapuna u Crnoj Gori sagradio je 1888. godine Mašo Vrbica u Baru. Fabrika je bila izgrađena uz postojeću uljaru za maslinovo ulje.

Mirjana Babić - Porodica Babić u Zupcima generacijama se bavi maslinarstvom i na njihovom imanju je nekoliko stotina stabala maslina. Mirjana, koju je oduvijek interesovala prirodna kozmetika, je na ovom polju vidjela šansu za razvoj svog biznisa, proizvodnje sapuna na bazi maslinovog ulja. Sapuni proizvedeni u radionici “Olivmont” su potpuno prirodni. Cjelokupan proces proizvodnje je ručni, a time i svaki sapun unikatan. “Osnovni sastojak svih naših sapuna predstavlja maslinovo ulje dobijeno od sorte Žutica iz maslinjaka u okolini Bara. Pošto se sapuni proizvode hladnim postupkom, maslinovo ulje, kao i svi ostali sastojci, zadržavaju sve korisne elemente. Naše sapune unaprijeđujemo tako što primarni materijal pomiješamo sa biljkama koje se “uklapaju” sa maslinovim uljem – a to je ljekovito bilje sa barskog područja”, kaže Mirjana.

IZRADA KOZMETIKE TRADICIONALNIM METODAMA

Izrada kozmetike tradicionalnim metodama je zanat čiji su proizvodi: kreme, losioni, melemi i sl. nastali od prirodnih sirovina, najčešće kvalitetnih biljnih ulja (dobijenih specifičnim i zahtjevnim metodama) ili biljnih putera, voska i raznih biljaka. Iskustva iz Crne Gore i regiona govore da je ovaj zanat u posljednje vrijeme u značajnom zamahu, jer su korisnici/e kozmetike sve više svjesni loših uticaja na kožu nekih sastojaka, kao što su metali i konzervansi.

DRVODJELJSKI ZANAT

Obrada drveta ili drvodjeljstvo je stari zanat kojim se izrađuju najrazličitiji predmeti od drveta. Za obradu je od najveće važnosti tvrdoća drveta. Na primjer, Crnogorično drveće, lipa i topola spadaju u mekše vrste, a najmanju tvrdoću ima smreka, dok u tvrde vrste spadaju bukva, grab, bagrem, orah, jasen i hrast, a najveću tvrdoću imaju hrast medunac i hrast crnika koji je zimzelen.

Na primorju se zbog svoje ljepote i šarolikosti maslinovo drvo dosta primjenjuje u izradi suvenira. Za izradu se koriste odbačena stabla i panjevi nakon rezidbe maslina koja su inače bila osuđena da sagore ili istrunu. Maslinovo drvo je vrlo tvrdo i teško za rad, pa se u procesu izrade obično koristi ručna i mašinska obrada. Prelijepe šare i tekstura krase brojne upotrebne predmete i sitne suvenire napravljene od maslinovog drveta.

Marko i Marija Brežanin se bave izradom predmeta od suvog maslinovog drveta. Ovim poslom počeli su da se bave prije 20 godina, kada je u Crnoj Gori ponuda originalnih suvenira bila prilično oskudna, a na tržištu je postojalo svega par suvenirnica. Marko je zanat i ljubav prema obradi drveta naslijedio od oca i posebno od strica, poznatog crnogorskog vajara, Marka Brežanina. Danas u svojoj radionici sa ljubavlju izrađuje predmete koji su motivisani crnogorskom istorijom, prirodom i selom.

Golub Keković od suvog maslinovog drveta izrađuje unikatne predmete koji imaju ukrasnu i upotrebnu vrijednost. Ljubav prema zanatu naslijedio je od oca i takođe od šire porodice koja se bavila obradom kamena i drveta. “Ovim biznisom se porodično bavimo desetak godina. Za izradu koristimo odbačena stabla i panjeve, stara preko 100 godina, koja su bila osuđena da sagore ili istrunu. Maslinovo drvo je vrlo tvrdo i teško za rad, pa u procesu izrade koristimo ručnu i mašinsku obradu. Kao inspiraciju koristimo ono što maslina sama po sebi ima, a to su prelijepa šare i teksture koje pokušavamo da istaknemo na svojim proizvodima kao što su: avani, ovali, čaše, svijećnjaci i slično”, ističe Golub.

RUČNO OBLIKOVANJE I UKRAŠAVANJE STAKLA

Vještina oblikovanja stakla na naše prostore je došla pod uticajem Mletačke republike. Ranije je postojala obuka za ovaj zanat, čiji su proizvodi izuzetno atraktivni, a danas ta obuka postoji samo u Italiji. Nego, kao i u slučajevima nekih drugih zanata, najčešće se radi o samostalnom učenju. Pored **ručnog oblikovanja stakla** na našem području radila se i **tehnika vitraž** (tehnika kombinovanja i spajanja komada stakla bakarnom folijom i lemljenjem kalajem) i **tehnika bojenja stakla specijalnim bojama**. Kroz ovako ukrašena stakla zbog različitog prelamanja svjetlosti u toku dana mijenja se koloritni izraz vitraža. Takva pozitivna ekspresija koja se dobija kombinacijom šarenog svjetla i dizajna često se vidi u prometnim javnim objektima poput hotela, aerodroma, škola, vjerskih objekata itd.

Iako je vitraž tradicionalno podrazumijevao tehniku stvaranja prozorskih stakala od različito obojenih staklenih komadića koji su povezivani zajedno da čine sliku ili prikaz, kreacije modernih umjetnika vitraža uključuju i trodimenzionalne strukture i skulpture. Danas vitraž svoju široku primjenu nalazi u izradi raznih dekorativnih upotrebni predmeta poput vaza, tanjira, svijećnjaka i sl., kao i ukrasnih lampi izrađenih po uzoru na čuvene lampe Luis Komfort Tifani-ja.

Veselinka Vesna Leković bavi se izradom vitraža i suvenira. Za vitraže koristi Tiffany tehniku koja pruža mnogobrojne mogućnosti kreacije elemenata u enterijerima počev od velikih formata do malih figura. Vesna takođe kombinuje ovu tehniku sa tehnikom slikanja i dekorisanja staklenih površina specijalnim bojama, što njene proizvode čini jedinstvenima. Na ovaj način ukrašava: vaze, čaše, boce, svijećnjake, tanjire, lampe i slično.

OBRADA KAMENA

Pod obradom kamena možemo podvesti različite tehnike počev od starih zanata, kao što su kamenorezački, klesarski, izrada mozaika, pa sve do novih tehnika kao što je asamblaž. Ručne tehnike obrade kamena iziskuju dosta vremena, iskustva i znanja, tako da su takvi načini obrade kamena i dosta skupi. Ručna obrada kamena obuhvata nekoliko tehnika završne obrade kao što su: cijepanje, špicovanje, bunjanje, štokovanje. Važna i osnovna osobina kamena je da je izuzetno postojan, što podrazumijeva da najbolje podnosi sve vremenske uslove. Područje Bara je poznato po tzv. crvenom kamenu, vrlo atraktivnom za obradu.

U današnje vrijeme od gore pomenutih tehnika za izradu suvenira najprimjenljivije i najatraktivnije su slikarske tehnike mozaik i asamblaž. **Mozaik** je slikarska tehnika kojom se mogu izrađivati zidne slike (podovi, svodovi, kupole i sl.), ikone, nakit, obredne maske i drugo. Površine se izrađuju sastavljanjem raznobojnih kockica, kvadratnog ili nepravilnog oblika od kamena, glazirane keramike, stakla, cigle, sedefa, metala ili plastike. **Asamblaž** (fr. assemblage - spajanje, sklapanje) je vajarska tehnika koja podrazumijeva kolažiranje, stvaranje trodimenzionalne kompozicije od različitih predmeta. Tehnika je veoma inspirativna jer se za rad koriste prirodni materijali koji nas okružuju, predmeti iz svakodnevne upotrebe ili njihovi djelovi.

Jasna Brnjada se dugi niz godina bavila ugostiteljstvom u porodičnoj radnji. Danas uz podršku porodice pravi prelijepe ruketvorine u tehnici asamblaž sa motivima mora i crnogorske prirode. "Ideja o asamblažu rodila se tokom odmora u Hrvatskoj kada sam se na prvi pogled zaljubila u radove u ovoj tehnici. Tako je ova ideja postala moj izbor koji me je odveo u domaću radinost. Moj omiljeni materijal je kamen. Za svoje slike koristim osam vrsta kamenja sa barskih plaza, koje oslikavam i uklapam u svoje motive. Interesantna je činjenica da mi je za izradu pojedinih motiva potrebno oko 200 kamenčića", podvlači Jasna. Pored kamenja sa barskih plaža Jasna koristi školjke, morske naplavine, kanap, žicu i sl.

Ljiljana Vujović već dugi niz godina gaji svoj hobi - prikuplja starine sa područja Bara, kao što su stare fotografije kuća, odjevni predmeti, predmeti za pokućstvo i sl. Po profesiji je prosvjetna radnica, a nedavno je zagazila u vode preduzetništva počevši da izrađuje replike starih vrata i prozora po uzoru kuća iz okoline Bara. U izradi svojih suvenira koristi tehnike modelarstva, miks medija i asamblaža trudeći se da na što vjerodostojniji način prikaže arhitektonsku baštinu i kulturno nasljeđe grada pod Rumijom.

DEKORISANJE PREDMETA U ENTERIJERU TEHNIKOM DEKUPAŽ

Postoje dokazi da se dekupaž koristio još u 12. vijeku, a sam termin je nastao u 20. vijeku. Naziv potiče od francuske riječi „decouper“, što znači „izrezati“. Prapočeci dekupaža počinju od istočnog Sibira, a onda prelazi u Kinu, gdje se koristi za ukrašavanje lampi, zidova i prozora. Pet vjekova kasnije, kineska magija dekorisanja dekupažom stiže preko Italije u Evropu. Posebno dobro je ova tehnika prihvaćena u Firenci i Veneciji i tada počinje da se koristi za dekorisanje namještaja. Dekupaž je tehnika dekorisanja predmeta ili namještaja komadima papira, tako što se komadi papira režu (isjecaju) i lijepe na namještaj ili drugi predmet. Smatra se vrstom umjetnosti.

Olja Fatić se prije 10 godina počela baviti izradom unikatnih suvenira u tehnici dekupaž, shabby chic, tehnici modelarstva i ostalim modernim tehnikama primijenjene umjetnosti. „Kada ste za nešto istinski zainteresovani i tražite priliku, putevi se djelimično i sami otvaraju. Na radionici ukrašavanja predmeta dekupaž tehnikom koju je prije desetak godina organizovao BSC Bar, oprobala sam se u ovoj tehnici, i uvidjela da će ovo ubuduće biti moj hobi, ali i moj biznis. Počela sam da se na ovom polju usavršavam, pratim trendove, širim obim proizvodnje i učestvujem na sajmovima. Činjenica da su se moji suveniri već na početku bavljenja ovom tehnikom dopadali kupcima, davala mi je snagu da istrajem u ovom biznisu. Inspiraciju za svoje radove tražim u bojama, prirodi i arhitekturi Bara i Crne Gore“, kaže Olja.

Bar, 2019.